

О. В. Цехмістренко

СПОЖИВАННЯ ЯК ОСНОВА БУТТЯ: ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Розглядається філософсько-культурологічний аспект проблеми споживання в роботах різних філософів, культурологів, економістів і соціологів; виявлені основні риси феномену споживання; показана глибина проблеми споживання як основи буття.

Ключові поняття: споживання, економічна культура, соціальний дискурс, знак, споживання знаку.

Рассматривается философско–культурологический аспект проблемы потребления в работах разных философов, культурологов, экономистов и социологов; обнаруженные основные черты феномена потребления; показана глубина проблемы потребления как основы бытия.

Ключевые понятия: потребление, экономическая культура, социальный дискурс, знак, потребление знака.

The filosofsko-cultural urological aspect of a problem of consumption in works of different philosophers, culturologists, economists and sociologists is considered; the found out basic lines of a phenomenon of consumption; it is shown a depth of the consumption problems as life bases.

Key concepts: consumption, economic culture, a social discourse, a sign, sign consumption.

© О. В. Цехмістренко, 2012

Постановка проблеми. Феномен споживання, який модно бачити в сучасній економічній культурі, привертає до себе все більш пильну увагу. Сучасна економічна культура тільки нарощує швидкість споживання і розширює межі цього феномена. Зараз феномен споживання, в найбільш широкому його розумінні, можна помітити у всіх сферах діяльності особи, аж до споживання ідей, знаків цих ідей, взаємовідносин, знаків цих відносин, і тенденція така, що споживання знаків ідей і відносин витісняє саме застосування ідей, речей і взаємовідносин, що веде до їх нівеляції.

Проблема споживання настільки актуальна, що на неї неможливо не звернути уваги. Феномен споживання критикують діячі науки, культури і церкви. Так В.Арнольд визнає і критикує не просто проблему споживання, а стверджує що як сама проблема, так і її наслідки виникли і існують штучно: «Американські колеги пояснили мені, що низький рівень загальної культури в їхній країні – свідоме досягнення заради економічних цілей. Річ у тому, що, освічена людина стає гіршим покупцем: вона менше купує і пральних машин, і автомобілів, починає віддавати перевагу над ними Моцарту або Ван Гогу, Шекспіру або теоремам. Від цього страждає економіка суспільства споживання і, перш за все, доходи господарів життя – ось вони і прагнуть не допустити культурності» [1, с.2].

Однак не можна не погодитись з Патріархом Кирилом який помітив у феномені споживання знецінення самого споживання яке за його словами більше не приносить радість, що веде тільки до нарощування споживання щоб відчутти ту радість, якої більш нема. А найнестримніше споживання призводить до катастрофи. «Прості люди купують річ – яка їх радує. А найнестримніше споживання прибирає цю радість. Людина себе обкрадає. Якщо все суспільство встане на шлях такого нестримного споживання, то і земля наша, ресурси її цього не витримають! Вже доведено, що якщо середній рівень споживання буде таким, як в США, то основних ресурсів вистачить всього на 40 – 50 років. Бог не дав нам ресурсів, щоб всім жити так. А якщо всі не можуть жити так – що означають ці колосальні майнові диспропорції?» [7, с.].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема споживання розглядалася в роботах таких філософів, культурологів і соціологів –

Ж.Бодрійяр, М.Вебер, Гі Дебор, В.Радаєв, П. Ді Маджіо [2; 3; 5; 7; 8]. В.Радаєв услід за М.Вебером бачить споживання як форму соціальної дії, яка є суб'єктивною смисловою єдністю що співвідноситься з діями інших людей. Для них індивідуалізм особи відносний, оскільки він невід'ємний зі своїми соціальними зв'язками. П.ДіМаджіо бачив у процесі споживання якусь нередуковану «культурну» складову і стверджував, що сама раціональність суб'єкта в економіці – ніщо інше, як культурна реалія, помилково прийнята за «природу» Ідея раціонального вибору по суті своїй є ідеєю культури, яка помилково названа природою» [6, с.9]. Гі Дебор стверджував що зараз капітал споживає в себе образи, народжувані ЗМІ і інформацію, звідси сфера володіння

розширюється в тій мірі, в якій саме це володіння стає все більш і більш фіктивним. У свою чергу Ж.Бодрійяр, бачити за споживанням предметів фундаментальний соціальний дискурс, здебільшого несвідомий і одержуючий свій вираз в соціальній демонстрації.

Мета дослідження полягає у розгляді феномена споживання в його філософсько-культурологічному аспекті і виявленні тенденцій його розвитку. Реалізація поставленої мети – це вирішення таких дослідницьких завдань: проаналізувати особливості і принципи, які властиві феномену споживання в його філософсько-культурологічному аспекті.

Основна частина. Споживання можна розглядати як матеріальний процес, укорінений у людських потребах, чи як ідеальна практика, вкорінена в символах, знаках і кодах. У нашому дослідженні ми розглядатимемо споживання не як економічну дію, а як форму соціальної дії «яка співвідносить дії інших людей» [8, с.52]. Ми можемо бачити що подібне бачення проблеми споживання не ново, В.Радаєва услід за М.Вебером трактує «соціальну дію», тобто споживання, як суб'єктивну смислову єдність що створює соціальні зв'язки і включеності в різномірні соціальні структури [3].

Індивідуалізм особистості в такій моделі відносний, оскільки він розглядається в сукупності всіх своїх соціальних зв'язків, без яких особистість втрачає свою індивідуальність, а мотиви поведінки людини в такій моделі виходять за межі чисто економічних цілей. Тут ми можемо бачити якийсь культурний аспект у феномені споживання.

У своїй роботі «Основні начала економіки» Н.П. Гиляров-Платонов проаналізував учення Лассалья, Маркса, Дюрінга, Мейера і ін. сучасних йому економістів. «Матеріалістичний напрям думки, – говорить Гиляров-Платонов, – привів до того, що питання громадськості оголошене питанням шлунку»; цей же напрям «перешкоджає економістам справитися з економічним елементом послуг» [4, 348]. Духовне життя є не тільки мета рослини, але воно нею і управляє; вона дає буття самої економіки, служить підставою матеріального прогресу. «Розум є родоначальник вартості, він же підстава цінності і, отже, субстанція в обох напрямках» [4, 349]. Н.П. Гиляров-Платонов увів моральний, психологічний елемент в економіці, той елемент, який вчені економісти стали розглядати у середині ХХ ст. Щодо виробництва, Н.П. Гиляров-Платонов робить висновок, що не виробник, а споживач є володар економічної складової не тільки цивілізації, але і економічної культури, економічного мислення, як наслідок ризик є необхідна приналежність виробництва а монополія і централізація суть неминуче зло сучасного стану природи і суспільства. На наш погляд, вища кінцева мета цього виробництва полягає в духовному живленні, і як наслідок цього матеріальне багатство не є самостійне благо, весь же взагалі економічний процес зводиться до витрати життєвих сил з метою і в надії їх відновлення за допомогою засвоєння матерії.

Наприклад, П. Ді Маджіо стверджував, що економічні процеси завжди мають якусь нередуковану «культурну» складову яка безпосередньо впливає на економічні процеси.

На наш погляд, цікавою є ідея, яка висунута Гі Дебором про те, що відчуження в сучасному капіталізмі не обмежується тільки відчуженням продукту праці: якщо раніше, повернувшись з трудової зміни, робочий дійсно відпочивав, спілкувався з сім'єю або займався читанням, то тепер, як стверджує Гі Дебор, навіть його вільний час не належить йому, тому що він повинен витратити його на споживання товарних фетишів або проглядання телепередач, що рекламують дані фетиші. Гі Дебор в своїх працях постулює вступ капіталізму до фази суспільства споживання. Сфера володіння звідси розширюється в тій мірі, в якій саме це володіння стає все більш і більш фіктивним. Проте капітал на цьому не зупиняється: якщо раніше в його склад входили засоби виробництва, грошові активи і інші «фізичні» блага, то зараз капітал поглинає в себе образи, народжувані ЗМІ і інформацію. Дана монополізація, згідно Гі Дебору, остаточно позбавляє людину права вільної думки. Вільне спілкування змінилося на односторонній диктат ЗМІ. «Нинішня ж фаза тотальної окупації суспільного життя досягненнями економіки приводить до наступного бентежачого спотворення: тепер людина вже не має, але їй здається, що вона має; інакше кажучи, фіктивне «володіння» вже не спричиняє за собою ні престижу, ні який-небудь іншої функції. Водночас, всяка індивідуальна реальність починає регламентуватися суспільною, тобто стає безпосередньо залежною від суспільної влади. Індивідуальна реальність відтепер легко фабрикується і управляється суспільною владою, їй дозволяють здаватися лише в тій мірі, в якій вона не є» [5, с.15].

Зауважимо, що дослідження Ж.Бодрійяра якнайповніше розглядають проблему споживання. Він чітко розділяє два підходи до дослідження споживання: перший з них розглядає предмети в термінах потреб «гіпотеза первинності споживної вартості», а другий визнає первинність «знакової мінової вартості». Не визнаючи прав першої концепції на існування, Ж.Бодрійяр закликає бачити за «явним дискурсом предметів» (теорія потреб і їх задоволення) фундаментальний соціальний дискурс, здебільшого несвідомий і одержуючий свій вираз в

соціальній демонстрації. Посилаючись на досвід первісних суспільств, Ж.Бодрийяр показує, що споживання спочатку «не відповідає жодній індивідуальній економії потреб, але є соціальною функцією шани і ієрархічного розподілу» [2,с.164]. Необхідність виробництва і обміну продиктована необхідністю зробити видимою соціальну ієрархію, механізмом соціальної демонстрації. Ж.Бодрийяр стверджував що споживання це активний модус відношення не тільки до речей, але і до колективу і до всього світу, що в ньому здійснюється систематична діяльність і універсальний відгук на зовнішні дії, що на ньому основана вся система нашої культури. Він бачив речі і матеріальні товари не як об'єкт споживання а як всього лише об'єкт потреб і їх задоволення. «Люди у всі часи щось купували, чимось володіли, користувалися, здійснювали витрати – але при цьому вони не споживали. Ні об'єм матеріальних благ, ні задоволення потреб самі по собі ще не достатні для того, щоб визначити поняття споживання; вони утворюють лише його попередню умову» [2, с.165].

Для Ж.Бодрийяра споживання – це віртуальна цілісність усіх речей і повідомлень, яка складає відтепер більш - менш зв'язний дискурс. Споживання – це діяльність систематичного маніпулювання знаками. Тобто споживання не визначається ні їжею, яку людина їсть, ні одягом, який він носить, ні автомобілем, на якому їздить, але лише тим, як все це організовується в знакову субстанцію. Щоб стать споживаною, річ повинна зробитися знаком, тобто чимось зовнішнім тому що вона відтепер лише позначає, – а отже, довільним, не створюючим зв'язної системи з даним конкретним відношенням або річчю, але вона повинна знайти зв'язність, тобто сенс, в своїй абстрактно - систематичній співвіднесеності зі всіма іншими речами – знаками. Саме тоді вона починає споживатися – не в матеріальності своєї, а в своїй відмінності як елемент системи знаків. З такого перетворення речі, що одержала статус знаку в системі, витікає і одночасна зміна людських відносин, які виявляються відносинами споживання, тобто мають тенденцію «споживатися» в речах і через речі. Речі стають для них, відносин, обов'язковим атрибутом, а дуже скоро і замінюючими їх знаками. «споживаються не самі речі, а саме відносини – що позначаються і відсутні, включені і виключені одночасно; споживається ідея відношення через серію речей, яка її проявляє, відношення більш не переживається – воно абстрагується і відмінюється, споживаючись в речі-знаку» [2, .с166].

Подібний статус відношення речі організовується на всіх рівнях завдяки способу виробництва. Реклама постійно навіює нам, що живе, суперечливе відношення не повинне порушувати «раціональний» порядок виробництва, що воно повинне споживатися, як і все інше. Навіть відчуття, культура, знання – всі властиві людині сили інтегруються в виробництво як товари, матеріалізуються як продуктивні сили, щоб піти на продаж, – так і всі бажання, задуми, імперативи, всі людські пристрасті і відносини сьогодні замінюються знаками, щоб зробитися предметами покупки і споживання. Можна стверджувати що речі заповнюють порожнечу у відносинах, вони описують цю порожнечу, те місце, де повинні були б бути відносини; подібний жест дозволяє, не переживаючи відношення, постійно позначати його як деяку можливість переживання. Ця знакова конфігурація речей найчастіше являється замкнутою, і в ній лише нескінченно повторюється ідея відношення, яке особам не дано пережити.

Висновки. Споживання вже не має нічого спільного із задоволенням потреб, оскільки споживач завжди розчарований споживаним знаком речі. Одержавши неопосередковане існування в знаку, він переносить свою динаміку на нескінченне і систематичне володіння все новими і новими споживчими речами / знаками. Тоді споживання, щоб залишитися собою, тобто життєвим принципом, повинно або перевершити себе, або нескінченно повторюватися.

А сам споживач, будучи роздроблений, розчарований і включений у знакову систему, знов і знов виникає і відмінюється в низці речей, по засобах їх споживання. Тому ніяке помірне споживання неможливе. Ми можемо тільки згодитись з Патріархом Кирилом в тому що таке споживання веде до катастрофи, але проаналізувавши вищезазначені праці і погляди вчених на цю проблему, ми можемо стверджувати, що споживання не є чимось нав'язаним нам зовні як стверджував В.Арнольд а є чимось апріорі присутнім усієї нашої культури, а с сучасним споживанням просто неможливо боротися тому що воно є прояв основи нашого буття, яке чомусь веде нас до катастрофи.

Таким чином, споживання можна визначити як систематичну тотально - ідеалістичну практику, яка далеко виходить за рамки відносин з речами розповсюджуючись на міжособистісні відносини і на культуру в цілому. Все, навіть найсуперечливіші ідеї можуть уживатися один з одним як знаки в рамках ідеалістичної логіки споживання.

Бібліографічні посилання:

1. Арнольд В.И. Новый обскурантизм и российское просвещение / В.И. Арнольд – М.: ФАЗИС, 2003. –60с.

2. Бодрийяр Ж. Система вещей / Ж.Бодрийяр. – М.: Рудомино, 2001.– С.

3. Вебер М. Основные социологические понятия / М. Вебер // Западно-европейская социология XIX–начала XX веков. – М.: 1996. – С. 455 – 491.

4. Гиляров-Платонов Н.П. Сборник сочинений: Т.1-2. / Н.П. Гиляров-Платонов. – М.: Институт русской цивилизации, 2008. – С.348 – 349.

5. Дебор Г. Общество спектакля / Г. Дебор. Пер. с фр. / Перевод С.Офертаса и М.Якубович. – М.: Издательство “Логос” –1999. – 224с

6. Димаджио П. Культура и хозяйство / П. Димаджио // Западная экономическая социология: Хрестоматия современной классики. С. 471–518. Режим доступа: <http://ecsoc.hse.ru/issues/2004-5-3/index.html>

7. Патриарх Кирилл: „Я приехал как паломник“ / Патриарх Кирилл // Газета „Аргументы и факты в Украине”. – № 32 (677) от 05.08.2009.

8. Радаев В.В. Экономическая социология. Курс лекций: учеб. пособие / В.В. Радаев. – М.: Аспект Пресс, 1998. – 368 с.

УДК 130.1:130.2:378

М. І. Сторожик

СТАБІЛІЗУЮЧА РОЛЬ ТРАДИЦІЇ У ВІДТВОРЕННІ ГУМАНІСТИЧНИХ ОСНОВ ОСВІТИ І КУЛЬТУРИ

Розглядається роль традиції як стабілізуючого фактора в умовах глобальної кризи культури та ризиків, що пов'язані із катастрофічним збільшенням загального обсягу інформації. Досліджується негативний вплив сучасного глобалізованого суспільства на формування агресивності людини «слухняної» в призмі омасовлення освіти. Доводиться здатність традиції організовувати людей та надихати їх до творчої діяльності у пошуках шляхів подолання викликів сьогодення.

Ключові слова: мультикультурне суспільство, традиції, освіта.

Рассматривается роль традиции как стабилизирующего фактора в условиях глобального кризиса культуры и рисков, которые связаны с катастрофическим увеличением общего объема информации. Исследуется негативное влияние современного глобализованного общества на формирование агрессивности человека «послушного» в призме омассовления образования. Доказывается способность традиции организовывать людей и вдохновлять их к творческой деятельности в поисках путей преодоления вызовов нынешнего времени.

Ключевые слова: мультикультурное общество, традиции, образование.

The role of tradition is examined as an antihunt factor in the conditions of global crisis of culture and risks that is related to the catastrophic increase of general volume of information. Negative influence of modern глобализованного society is investigated on forming of aggressiveness of man «obedient» in the prism of омассовления education. Ability of tradition to organize people and inspire them to creative activity in search of ways of overcoming of calls of present time is proved.

Keywords: multicultural society, traditions, education.

© М. І. Сторожик, 2012

Динаміка розвитку сучасного суспільства настільки стрімка, що з повним правом можна говорити не лише про кардинальні зміни матеріального і духовного вимірів, а й про глобальну кризу культури, що пронизує всі сфери життя людини і змінює її ідентичність як родової істоти. Культ техніки як спосіб буття в новому суспільстві призводить у глобальних масштабах до втрати корекції морального контролю, знецінення етичних норм, до руйнування духовних і навіть біологічних основ людини. Нестримне прагнення до технізації усіх сфер життєдіяльності веде до переродження людини, формує її одномірність. У таких умовах, за висловом М.Мамардашвілі: «Назустріч іде рятівна сутність форми» [5, с.89], або культура як протидіючий і зберігаючий фактори, ядром якої, її найважливішою компонентою виступає традиція. Розкриття специфіки процесу функціонування традиції в культурі може допомогти зрозуміти сенс трансформацій, що відбуваються в людському суспільстві, і знайти шляхи виходу з кризової ситуації.

Особливо важливу стабілізуючу роль відіграє освіта як преферентна складова культури, виступаючи одним з соціальних інститутів суспільства, що відповідають за процеси соціалізації та соціокультурної адаптації. Більш того, підкреслює М.Зубрицька, на вищу освіту понад двісті